

ğatay hânedanından Barak Han orada tahata çıktı.

Şehirde XII-XIV. yüzyıllardan kalma pek çok mezar taşı yanında bazı binalar ve sanatkârane yapılmış bir türbe-mescidin büyük kapısı bugüne ulaşmıştır. Üzerindeki kitâbeden türbede yatan zatın 588 (1192) yılında öldüğü anlaşılmaktadır. Bunun yanında diğer bir türbe ile Karahanlı mimarisine ait kuşaklar halinde tuğla süslemeli 20 m. yüksekliğinde bir minare vardır. Bu türbelerin kimlere ait olduğu konusunda halk arasındaki rivayetlerden başka bilgi yoktur. Bazılarına göre bunlar evliyadan Burhâneddin Kılıç ile anne ve babasının türbeleridir. Diğerlerine göre ise İlig Mazî ile Sancar Mazî'nin mezarlarıdır. Ancak Sancar Mazî'nin kabri Merv'dedir. İlig Mazî ise tarihçilerin bildirdiğine göre Özkent'te defnedilmiştir. Buna göre yan yana bulunan üç türbeden en eskisi 403 (1012) tarihli ve tromplu kubbeli olup Nasr b. Ali'ye (İlig Mazî) aittir. 547 (1152) tarihli ikinci türbe Celâleddin Hüseyin tarafından yaptırılmıştır. 582 (1186) tarihli üçüncü türbe muhtemelen Hüseyin'in torunu Muhammed b. Nasr'a aittir. İlk iki türbedeki sade yazı dekoruna karşılık üçüncü türbede bir zenginleşme ve süsleme sanatı bakımından gelişme olduğu görülmektedir.

Zaman içinde Özkent eski önemini kaybetse de kaynaklarda adından sıkça söz edilmiştir. Timur, 778'den (1376) sonra bir seferden dönerken Yesi'den geçerek Özkent'e ulaştığında Kutluğ Terken Ağa ve diğer hatunlar, noyanlar, emirler orada huzura girip etek öptüler. Burada verilen ziyafetin ardından Hucepd'e gittiler. Timur'un ölümünden sonraki yıllarda da şehrin önemini koruduğu anlaşılmaktadır. Hudaydâd tehlikesi ortadan kalkınca Timurlu Şâhruh'un Emîrek Ahmed'e Özkent'i timar (soyuncu) olarak verip işleri yoluna koyuncaya kadar kalmak üzere Emîrzâde Baykara ve Emîr Mızrab'ı onun yanına tayin ettiği bilinmektedir. Fakat zamanla Fergana vadisinde Endican'ın ön plana çıkması ile Özkent'in önemi azaldı. Bunun sebeplerinden biri olarak Kâşgar merkezli Hocalar devri hâkimiyetinin başarısızlığı gösterilir. Bu esnada çıkan karışıklıklar neticesinde ahalisinin başka yerlere göç etmesinden sonra Özkent XVII. yüzyılda tamamen önemini kaybetti ve 1710'da bölgede kurulan Hokand Hanlığı sınırlarına dahil edildi. 1874 yılında kesin biçimde Rus hâkimiyetine girdi. 1924'te Sovyetler Birliği bünyesindeki Kırgız Özerk Cumhuriyeti'ne bağlandı. 1936'da ilân edilen Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuri-

yeti'nde yer aldı. Sovyetler Birliği idaresi zamanında Özkent yeni gelişen bir mahallesine doğru kaydı ve burada gelişti (1927). Yeni iskân alanında lokantalar ve atölyeler açıldı. Şehirde süt işleme tesisleri, ekme, bira, şarap fabrikaları kuruldu. Günümüzde burası 45.000'e yaklaşan nüfusa sahip önemli bir yerleşim yeridir. Ortaçağ'da Özkent nisbesiyle tanınan âlimler arasında Fetâvâ adlı eseriyle tanınan Hanefî fakihî Kâdîhan ve muhaddis Ali b. Süleyman b. Dâvûd sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Divânü lugâtî't-Türk Tercümesi, I, 344; İbn Havkal, *Şüretü'l-arz*, Beyrut, ts., s. 207, 419, 421; *Hudûdü'l-âlem* (Minorsky), s. 58, 59, 72, 116, 211, 280, 288, 355; Gerdizî, *Zeynû'l-ahbâr* (nşr. Abdülhay Habîbî), Tahran 1347 hş., s. 264, 279; Şerif el-İdrîsî, *Nüzhetu'l-müşâk, Süleymaniye Ktp.*, Ayasofya, nr. 3502, s. 508, 509; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cündî), I, 333; Atâ Melik el-Cüveynî, *Târih-i Cihângüşâ* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1999, s. 108, 124; Nizâmeddin Şâmî, *Zafer-nâme* (trc. Necati Lugal), Ankara 1987, s. 45; Bâbü'r, *Vekâyi'* (Arat), s. 15, 17, 66, 70, 74, 75, 77, 81, 110, 115; Mirza Haydar Duglat, *Târih-i Reşîdî: A History of the Moghuls of Central Asia* (trc. E. D. Ross, nşr. N. Elias), London 1895, s. 43, 50, 289, 320, 376; Baymirza Hayit, *Türkistan: Rusya ile Çin Arasında* (trc. Abdülkadir Sadak), Ankara 1975, tür.yer.; Emel Esin, *İslâmiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslâma Giriş*, İstanbul 1978, V, 79; VI, 32, 33, 37; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (trc. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul 1981, s. 202, 203, 211, 212, 338, 345, 346, 358, 375, 394, 438, 627, 628; a.mlf., "Fergana", *İA*, IV, 560, 561; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1983, s. 140, 146, 343; a.mlf., *Harezmsâhlar Devleti Tarihi*, Ankara 1984, s. 185, 189, 192; Ramazan Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Ankara 1988, s. 78, 83, 88, 96, 129, 173, 196, 239, 246, 250; İsmail Aka, *Mirza Şâhruh ve Zamanı (1405-1447)*, Ankara 1994, s. 58, 87, 88, 92; *İstoriya Kirgizov i Kirgizistana*, Bişkek 1996, s. 32-35, 43-45, 57-59, 76-83, 104-108, 139-141; O. Roy, *La nouvelle Asie centrale*, Paris 1997, s. 61 vd., 87 vd., 204, 206; A. N. Bernştam, *İzbrannye Trudi Po Arheologii i İstorii Kirgizov i Kirgizistana*, Bişkek 1997, I, 244-275, 412 vd., 421; E. A. Davidovich, *The Karakhanids, History of Civilisations of Central Asia*, Paris 1998, IV, 123, 126-128, 133, 135, 136, 140; G. A. Brıkina – N. G. Gorbunova, "Fergana", *Srednyaya Azia i Dalny Vostok v Epohu Srednevekov'ya*, Moskva 1999, s. 94; S. Madvanov – M. Şalekenov, *İstoriya Vzaimootnoşeniy Naradov Turkestana v XVII-naçale XX vv.*, Turkestan 2000, s. 24-61; N. A. Aristov, *Usuni Kirgızı ili Kara-Kirgızı*, Bişkek 2001, s. 5-21, 53 vd.; a.mlf., *Trudi Po İstorii i Etničeskomu sostavu Tyurkskih Plemen*, Bişkek 2003, s. 99-276; Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilâtı*, Ankara 2002, s. 11-13, 15-17, 20, 21, 27, 29, 31, 32, 89, 183, 184; *Materialy Po İstorii Kirgizov i Kirgizistana*, Bişkek 2003, I, 25, 36-38, 44, 51, 55, 56, 65, 71, 83, 84, 116-118, 123, 135-140, 149, 166, 168, 169, 175, 220, 222, 225, 227; II, 81; C. E. Bosworth, "Özkend", *El²* (İng.), VIII, 236.

AHMET TAŞAĞIL

ÖZOK, Said
(1855-1945)

Şabânî şeyhi,
zâkirbaşı ve dinî eserler bestekârı.

İstanbul'da doğdu. Babası, Üsküdar'da Doğancılar'daki Saffetî Paşa Tekkesi şeyhlerinden Abdürrahim Şükrü Efendi'dir. Mutasavvıf Mehmed Nasûhi Efendi'nin torunlarından olan Said Bey ilk öğreniminin ardından İstanbul Rüşdiyesi'ni bitirdi ve özel dersler alarak kendini yetiştirdi. Hocalar arasında Arapça ve dinî ilimler konusunda ders aldığı Arnavut Hoca Abdürrahim Efendi'nin ayrı bir yeri vardır. Daha sonra girdiği Harbiye Nezâreti'nde yaklaşık kırk yıl memurluk yaptı ve Askerî Levâzım Dairesi Yedinci Şube müdür muavinini olarak emekliye ayrıldı. Bu arada 1881'de ağabeyi Şeyh Mesud Efendi'nin vefatı üzerine Saffetî Paşa Tekkesi'ne postnişin tayin edildi ve bu görevini 1925'te tekkelere kapatılmasına kadar sürdürdü. İstanbul'da vefat etti ve Karacaahmet Mezarlığı'na defnedildi. Kabri şair Nâbî'nin mezarı civarında Nasûhîzâde Alâeddin Efendi'nin aile sofasındadır.

Said Özok tasavvufî kişiliğinin yanı sıra güzel sesi, zikir idaresindeki dirayeti ve besteleriyle dinî mûsiki sahasında devrinin önemli mûsikişinasları arasında anılır. İlk mûsiki derslerini ağabeyi Şeyh Mesud Efendi'den aldı. Hamâmîzâde İsmâil Dede Efendi'nin talebelerinden kayınbiraderi Vâhib Efendi ve Mutafzâde Ahmed Efendi'den, ayrıca Paşa Mehmed, Hacı Fâik Bey, Hüdâyî Hankahî şeyhlerinden Mehmed Rüşşen Efendi ve diğer kayınbiraderi Durakçı Hacı Nâfiz Bey'den faydalandı. Şeyh Mesud Efendi'den besteli mevlidî öğrenmiştir. Bilhassa hâfızasındaki eserlerin çokluğu ile tanınmış, uzun süre Hüdâyî ve Nasûhî dergâhlarında zâkirbaşılık yapmıştır. Durak ve ilâhi okuyuşundaki üstadane tavırın şekillendirdiği zarafet onun en önemli özelliklerindendir. Sanatkârane taksimlerinin yaşının ilerlediği dönemlerde bile büyük bir hayranlıkla dinlendiği ifade edilir. Kurrâ Ahmed Nazîf Efendi gibi pek çok talebe yetiştiren Said Bey'in bestelerinin çoğu unutulmuştur. Öztuna günümüze ulaşmış iki ilâhi ve bir şarkısını kaydeder (BTMA, II, 181-182).

BİBLİYOGRAFYA :

Bandırmalizâde, *Mecmûa-i Tekâyâ*, İstanbul 1307, s. 8; *Sicill-i Osmânî*, IV, 558; Sadettin Nûzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1943, II, 470, 494, 630, 648; Özalper, *Türk Müsi-*

kîsî Tarihi, II, 86; Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, İstanbul 2001, I, 470-471; Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf* (19. Yüzyıl), İstanbul 2003, s. 135; Öztuna, *BTMA*, II, 181-182; Ömer Tuğrul İnancer, "Şabanîlikte Zikir Usulü ve Musikî", *DBİst.A*, VII, 124.

NURI ÖZCAN

ÖZÖN, Mustafa Nihat (1896-1980)

Edebiyat tarihçisi, dilci
ve eğitimci.

İstanbul'da Etmeydanı'nda doğdu. Babası Hasan İhsan Efendi İstanbul Gümrüğü, büyükbabası Hacı Hâfız Mustafa Efendi Düyyun-ı Umûmiyye memurlarındadı. Şemsülmâârif, Burhânîterakkî gibi özel okullardaki öğreniminin ardından Davutpaşa ve Gelenbevi rüşdiyelerine devam etti. Mercan İdâdisi'nin son sınıfındayken seferberlik ilânı üzerine askere alındı (1915). Kısa bir yedeksubay eğitiminin ardından Üçüncü Kafkas Ordusu emrine önce Erzincan'a, oradan Bayburt'a gönderildi. İstanbul'a iznli geldiği sırada kıtası da İstanbul'a geldiğinden izin dönüşü Balıkesir'e gönderildi ve terhis oluncaya kadar (Kasım 1918) orada kaldı. Lise eğitimini tamamlamamış olmasına rağmen Edebiyat Fakültesi'ne öğrenci olarak kabul edildi. Fakülteyi bitirdikten sonra Ankara Erkek Lisesi Fransızca öğretmenliğine gönderildi (1923). Bunun yanı sıra Anadolu Ajansı'nda çalıştı, İmam-Hatip Okulu'nda psikoloji ve ahlâk dersleri verdi. Ancak geçirdiği zatürre sebebiyle İstanbul'a döndü. Üsküdar Erkek Lisesi (1926) ve İstanbul Kız Muallim Mektebi'nin (1927-1934) edebiyat öğretmenliklerinde bulundu. Üsküdar'daki Fransız okulunda ve Kabataş Lisesi'nde derslere girdi. 1934'ten sonra Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü'nde hocalık yaptı ve buradan emekli oldu (1961). Emeklilik yıllarında da çalışmalarına devam eden Özön 2 Ocak 1980'de İstanbul'da vefat etti.

Babasına ait kitapların bulunduğu bir evde okumaya meraklı bir aile içinde büyüyen Mustafa Nihat özel Fransızca dersleri almış, II. Meşrutîyet'in ardından yayın bolluğu döneminde okumaya ve edebiyata ilgisi artmış, Balıkesir'de asker olduğu dönemde bir gençlik serüvenini anlatan *Vedia* adlı bir roman yazmıştır. Eser basılmaya başlanmışsa da terhisinden sonra işgal kuvvetlerinin matbaayı kapatması üzerine yarım kalmıştır. Edebiyat Fakültesi'nde Yahya Kemal (Beyatlı), Yusuf Şerif

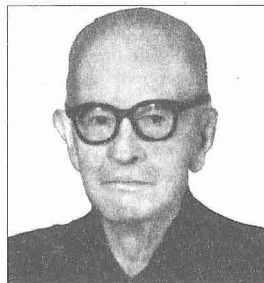
(Kılıçel), Ömer Ferit (Kam), Ali Ekrem (Boşayır), Mehmed Fuad (Köprülü) ve Cenab Şahabeddin hocaları arasında yer almış, Halil Vedat (Fıratlı), Ahmet Hamdi (Tanpınar), Necmettin Halil (Onan) ve Mehmed Halid (Bayrı) arkadaşları olmuştur. Millî Mücadele'nin devam ettiği bu yıllarda Yahya Kemal'in yönetiminde çıkarılan *Dergâh* mecmuasının sahibi olduğu gibi finansmanını da sağlamış, ayrıca yayın işleriyle ilgilenmiştir.

İlk yazı denemeleri olarak *Dergâh*'ta bazı hikâyelerle Nedîm ve Evliya Çelebi üzerine yazılar yanında "İstanbul'un On Beş Günü" başlıklı sayfalarda M. S. (Mülâzım-ı Sâni) imzasıyla askerî kitap tanıtımları, Hasan İhsan imzasıyla tiyatro ve N. D. imzasıyla sinema eleştirileri kaleme almıştır. 1928'de *Aydın Tarihi* dergisinde bir seri halinde yayımladığı "Yüz Senelik Gazeteciliğimiz" başlıklı tefrikası ilk önemli çalışmasıdır. Maarif Vekâleti Tâlim ve Terbiye Heyeti adına 1930-1933 yılları arasında on beş sayı devam eden *Bibliyografya* dergisini çıkaran Mustafa Nihat, yeni harflerle basılan yayınların tesbitine yönelik *Bibliyografya Bülteni*'nin on ikinci sayısında Ahmed Râsim ve Abdullah Cevdet bibliyografyalarına yer vermiş, bu sırada Brunschvig'in *Notre littérature étudiée dans les textes* adlı kitabını örnek alıp hazırlamaya başladığı antoloji, G. Lanson'u göz önünde tutarak hazırladığı, türlere göre sınıflandırılmış bibliyografya çalışmalarıyla bütünleşip o zamana kadar Türk edebiyatında uygulanmamış bir yöntemle türleri tek tek ele alan *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi*'ne dönüşmüştür. Edebiyat tarihi çalışmalarının temelinde neşredilmiş eserler yanında gazete ve dergi koleksiyonları üzerinde yaptığı incelemeler de bulunmaktadır. 1933'te "Edebiyat Kütüphanesi" dizisini başlatmış, bu dizide daha önce Bursa'da basılan Ahmed Vefik Paşa'nın Molière uyarlamalarının tamamını yayımlamıştır (on altısı Ahmed Vefik Paşa'nın [1933], biri Âli Bey'in [*Ayyar Hamza*, 1940] olmak üzere on yedi kitap). Bu tür çalışmalarında Fransızca'da

ki benzer bir diziyi örnek alarak genelde metnin diline dokunmamış, notlar ve açıklamalar koyma yoluna gitmiştir.

Puşkin'in ölümünün 100. yılı etkinlikleri dolayısıyla yaptığı Rusya seyahati dönüşü Remzi Kitabevi için "Dünya Muharrirlerinden Tercümeler" serisini başlatmış (1937), önce on kitap olarak düşünülen bu proje zamanla başka çevirmenlerin de katılmasıyla 120 kitaba kadar ulaşmıştır. Kendisi başta Maksim Gorki olmak üzere Dostoyevski, Maupassant, Alexandre Dumas Fils, Jack London, Rudyard Kipling gibi yazarlardan bu seri için on kitap çevirmiş, *Uyanırlanmış Toprak* çevirisi (1938) dolayısıyla müellifi Şolohof'tan teşekkür mektubu almıştır. 15 Mart 1938'de bu tercümeler serisini desteklemeye yönelik olarak çıkarılan *Kalem* dergisinin yazı işleri müdürlüğünü yapmıştır. 1 Haziran 1939'da on üçüncü sayısıyla neşrine son verilen dergide Tanzimat dönemi yazarları üzerine hazırladığı bazı yazılarını da neşretmiştir. Bu arada yayın müdürlüğünü üstlendiği, 1 Ocak - 3 Eylül 1939 tarihleri arasında otuz altı sayı çıkan *Oluş* dergisinde on bir bölüm devam eden "Edebiyatımızda Münakaşalar" başlıklı bir çalışması dikkat çekmektedir. Yeniden ele aldığı *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi*'ni 1941'de *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi* adıyla neşretmiştir. Mustafa Nihat diğer çalışmalarlarıyla beraber 1940'lı yıllardan itibaren sözlük çalışmalarını da sürdürmüştür.

Metin neşirlerine önceki dönemlerden *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* (On Yedinci Asır Hayatından Levhalar ve Sansürce Çıkarılmış Parçalar alt başlığıyla, I-III, 1944-1945) ve *Silâhdar Tarihi*'nden yaptığı seçmelerle (*Silâhdar Târîhi: XVIII. Asır Saray Hayatı*, 1947) Tanzimat sonrası yazarlarından Şinâsi (*Şair Evlenmesi*, 1940), Nâmık Kemal (*Vatan yahut Silistre*, 1940; *Zavallı Çocuk*, 1940; *İntibah: Sergüzeşt-i Âli Bey*, 1944; *Âkif Bey*, 1961), Ahmed Midhat Efendi (*Yeniçeriler*, 1942), Recâizâde Mahmud Ekrem (*Çok Bilen Çok Yanılır*, 1941) ve Nâbizâde Nâzım'ın (*Zehra*, 1954) eserleriyle devam etmiştir. 1965-1972 yılları arasında Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın kitaplarını yayınevinin isteği üzerine öncelikle farklı olarak sadeleştirmek suretiyle yayıma hazırlamıştır. Sadeleştirme çalışmaları arasında Seydi Ali Reis'in *Hindeli'nden İstanbul'a* adlı eseriyle (1935, Hayrullah Örs'le birlikte) anonim Karagöz oyunları metinleri de (*Kanlı Kavak*, 1941; *Kanlı Nigâr*, 1941) bulunmaktadır. Ayrıca çeşitli dillerde çıkan Kur'an tercümelerini gözden geçirerek hazırladığı bir

Mustafa
Nihat Özön